

ROZDZIAŁ 3

KONCEPCJA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JAKO PODSTAWA GOSPODAROWANIA ŚRODOWISKIEM PRZYRODNICZYM

Koncepcja rozwoju zrównoważonego odegrała w drugiej połowie XX wieku olbrzymią rolę w kształtowaniu sposobu myślenia o wzajemnych stosunkach pomiędzy społeczeństwem, gospodarką i zasobami środowiska przyrodniczego¹. Przyczyniła się ona do podejmowania poszukiwań związanych z określeniem miejsca człowieka w otaczającej go rzeczywistości. Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w całym systemie biosfery uświadomiło społeczności konieczność dokonywania wielu przewartościowań przede wszystkim w odniesieniu do odnawialnych i nieodnawialnych zasobów środowiska. Ciągłe jednak trwają poszukiwania związane z samym definiowaniem koncepcji zrównoważonego rozwoju, a także z określeniem jego celów, instrumentów realizacji oraz uwarunkowań społecznych i gospodarczych w jakich ma być realizowany.

Geneza i rozwój ekorozwoju

Problem ochrony środowiska, zainteresowanie skutkami działalności człowieka powstałymi w środowisku zaczęło pojawiać się na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. Wówczas to zaczęły powstawać różnego rodzaju raporty, sprawozdania, które miały uświadomić społeczeństwom problem ograniczoności zasobów naturalnych, postępującą degradację środowiska naturalnego, istnienie barier rozwoju gospodarczego na świecie (raport sekretarza ONZ U Thanta „ Człowiek i środowisko”- 1969 rok, Raport dla Klubu Rzymskiego „Granice wzrostu” – 1972 rok).

Problem podmiotowości środowiska przyrodniczego oraz możliwość harmonijnego rozwoju człowieka i przyrody pojawił się na I Konferencji ONZ „ Środowisko i rozwój” w Sztokholmie w 1972 roku jako rozwinięcie pojęcia światopoglądu ekologicznego. Jednakże większość krajów świata nie zastosowała u siebie haseł zawartych w „Deklaracji Sztokholmskiej”. Na konferencji „Środowisko i rozwój ” po raz pierwszy użyto pojęcia ekorozwój², jak również pojęcia - polityka ochrony środowiska, która miała stać się częścią integralną polityki państwowej. Pojęcie trwałego rozwoju skonkretyzowane zostało na III Sesji Rady Zarządzającej Programu Ochrony Środowiska w 1975 roku. Uznano, że przez pojęcie trwałego rozwoju rozumieć należy: „... taki przebieg nieuchronnego i pożądanego rozwoju gospodarczego, który nie narusza w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie doprowadza do degradacji biosfery i godzi prawa przyrody, ekonomii i

¹ Zaczątki takiego sposobu myślenia można znaleźć już u klasyków ekonomii. Zob szerzej w: H.G. Nutzinger, V. Radke, Das Konzept der nachhaltigen Wirtschaftsweise, Nachhaltige Wirtschaftsweise und Energieversorgung, Michigan 1995 s. 18- 19.

² Pojęcie ekorozwoju sformułowane na konferencji w Sztokholmie, kojarzone z uznawaniem wyższości kwestii środowiskowych kosztem rozwiązywania problemów społecznych i ekonomicznych. W literaturze polskiej możemy spotkać się z określeniem ekorozwoju jako rozwój zrównoważony, trwały rozwój (ang. sustainable development) i w takim rozumieniu po raz pierwszy użyto jej w dokumentach oficjalnych w „Światowej Strategii Ochrony Przyrody” w 1980 roku określając również jego zasady. W niniejszym artykule terminy: trwały rozwój, zrównoważony rozwój, ekorozwój używane będą zamiennie.

kultury”³. W 1983 roku ONZ powołało Światową Komisję do spraw Środowiska i Rozwoju, która w 1987 roku przedstawiła raport „Nasza wspólna przyszłość”- „Our common future” (Raport Brundtland)⁴, który zawierał listę zagrożeń i wyzwań dla przyszłego prawidłowego rozwoju ludzkości. Centralną kategorią raportu stało się pojęcie rozwoju zrównoważonego, jak również problem zaspakajania potrzeb ludzi kosztem przyrody, potrzeb bogatych kosztem biednych, potrzeb dzisiejszego pokolenia kosztem potrzeb przyszłych pokoleń, różnice w stosunkach między Północą a Południem, sytuacja w krajach trzeciego świata. Trwały rozwój zdefiniowano wówczas jako „...rozwój gospodarczy i społeczny, który zapewni zaspokojenie potrzeb współczesnej generacji bez ryzyka, że przyszłe pokolenia nie będą mogły zaspokoić swoich potrzeb, naruszania możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń, pozwalając jej na wybór stylu życia”⁵. Stwierdzono, iż zasady rozwoju zrównoważonego winny być realizowane przez wszystkie państwa, gdyż dopiero wówczas można będzie zaspokoić aspiracje obecnych i przyszłych pokoleń. Komisja – Brundtland przedstawiła również najważniejsze propozycje dla przeprowadzenia reformy instytucjonalnej. W tym samym roku ukazał się projekt dokumentu „*World Conservation Strategy for the 1990 s*” (WCS) przygotowany przez grupy ekspertów z wielu międzynarodowych organizacji. Autorzy projektu sugerowali uznanie zrównoważonego rozwoju za cel polityki rządów wszystkich państw⁶.

Efektom dyskusji nad Raportem Brundtland było zorganizowanie w Rio de Janeiro w 1992 roku II Konferencji ONZ, na której to przyjęto dwa istotne dokumenty- „Deklarację z Rio w sprawie środowiska i rozwoju” oraz „Globalny program działań – Agenda 21”⁷, który poświęcony został sprawom środowiska naturalnego i rozwojowi gospodarczemu. Jako podstawowe zasady przyjęto konieczność ograniczonego korzystania z zasobów naturalnych oraz zwiększoną dbałość o stan środowiska naturalnego. W deklaracji główny nacisk położony został więc na problem zrównoważonego rozwoju, który powinien zostać osiągnięty poprzez:

- zrównoważoną produkcję,
- zrównoważoną konsumpcję⁸,
- stworzenie takich systemów ekonomicznych, które uwzględniałyby wartość środowiska przyrodniczego,
- stworzenie nowych modeli rozwoju dla krajów rozwijających się i tych, które są w okresie transformacji.

Agenda 21 odnosiła się do wszystkich poziomów organizacyjnych (od szczybla międzynarodowego do poziomu lokalnego) przypisując im odpowiednie zadania do

³ Por.: S. Kozłowski, Czy transformacja polskiej gospodarki zmierza w kierunku rozwoju zrównoważonego. W: Mechanizmy i uwarunkowania ekorozwoju, t. I, Wyd. KEiZOŚ Politechniki Białostockiej, Białystok 1996.

⁴ Our Common Future, Oxford University Press, The World Commission on Environmental and Development, Oxford 1987, Polski przekład to: Nasza wspólna przyszłość, PWE, Warszawa 1991.

⁵Cyt. za: D. Wortmann, Von der Vision zur Strategie: Grundelemente und Entwicklungsmuster einer Politik der Nachhaltigkeit, w: M. Sebaldt, Sustainable Development- Utopie oder realistische Vision?, Verlag Kovac, Hamburg 2002, s. 95.

⁶ W świetle postanowień Traktatu o Unii Europejskiej podpisanego w Maastricht 7 lutego 1992 roku zostało zaakcentowane w Konstytucji UE wejście Wspólnoty Europejskiej na drogę zrównoważonego rozwoju. Kontynuacja takiego stanowiska jest V Program UE dotyczący ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju, Strategia „Ku zrównoważonemu rozwojowi”. Zob.: R. Paczuski, Prawo ochrony środowiska Unii Europejskiej w zarysie, Wyd. „Dom Organizatora”, Toruń 1999, s.52.

⁷ Plan Agendy 21 zamieszcza M. Sebaldt w: Von den Zinsen leben, nicht von der Substanz: Problemhintergrund und Entwicklung der Idee der Nachhaltigkeit, w: M. Sebaldt, Sustainable Development- Utopie oder realistische Vision?, Verlag Kovac, Hamburg 2002, s. 42.

⁸Szerzej problem zrównoważonej konsumpcji został przedstawiony w: U. Schrader, U. Hansen, Nachhaltiger Konsum. Forschung und Praxis im Dialog, Campus Verlag, Frankfurt/ New York 2001.

realizacji⁹. W trakcie konferencji zwrócono szczególną uwagę na problem przygotowania lokalnych programów rozwoju zrównoważonego, tzw. lokalnych Agend 21¹⁰, które miałyby być przygotowywane przez władze lokalne w porozumieniu ze społecznościami lokalnymi.

W celu koordynacji działań związanych z realizacją Agendy 21, Zgromadzenie Ogólne ONZ powołało Komisję ds. Trwałego Rozwoju ONZ. Komisja ta zobowiązała państwa uczestniczące w konferencji w Rio de Janeiro do przygotowania i przekazania do końca 1996 roku opracowań zawierających przegląd postępów w realizacji Agendy 21. Na XIX Sesji Specjalnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ w czerwcu 1997 roku dokonano analizy realizacji postanowień Konferencji w Rio de Janeiro oraz zaleceń ekorozwojowych zawartych w Agendzie 21. Okazało się, że zrobiono bardzo niewiele, aby zostały wprowadzone w życie przyjęte w Brazylii deklaracje i postanowienia¹¹. Widoczny stał się trend odchodzenia, a nie realizacji postanowień Agendy 21. Jednocześnie lata 1992- 2000 to czas, w którym powstały nowe idee realizacji zasad rozwoju zrównoważonego: mnożnik cztery, przestrzeń ekologiczna, programy narodowe. W wieku XXI możliwe są trzy warianty:

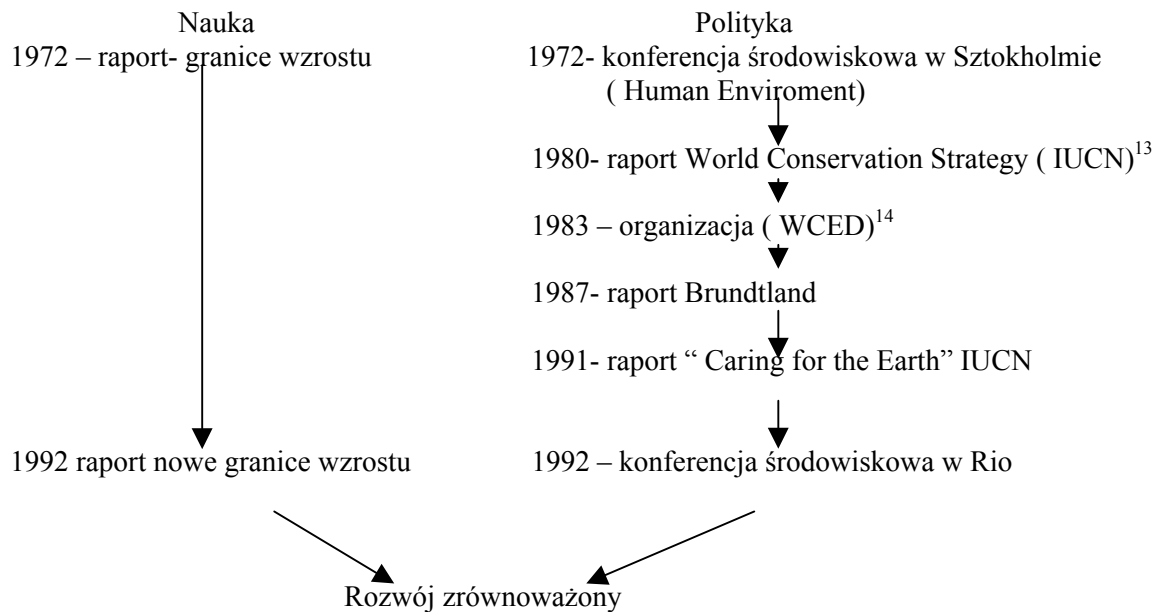
1. Stopniowa i konsekwentna realizacja założeń zrównoważonego rozwoju przewidywana na cały XXI wiek. Na koniec XXI wieku wyrównany byłby poziom życia na całym świecie, co gwarantowałoby dalszy harmonijny rozwój naszej cywilizacji.
2. Utrzymanie *status quo* w zakresie gospodarki i stosunków społecznych (kontynuacja). Wywołałoby to wzrost niezrównoważonej gospodarki zasobami przyrody, wzrost zanieczyszczeń, narastanie napięć społecznych (wzrost migracji).
3. Przyspieszenie procesów „nierównej” globalizacji, pogłębiającej niezrównoważoną gospodarkę światową, degradację środowiska oraz nierówności społeczne zarówno w krajach Północy, jak i między Północą a Południem. Oznaczałoby to załamanie się gospodarki i stosunków społecznych (taki stan rzeczy przewidywany był już w prognozie z 1972 roku)¹².

⁹ Zob. szerzej: J. Gieß, Akteure, Handlungsebenen und Problemlösungsansätze im System des Sustainable Development w: M. Sebaldt, Sustainable Development- Utopie oder realistische Vision?, Verlag Kovac, Hamburg 2002, s. 114 - 120.

¹⁰ Zob. szerzej w: Masterplan jako narzędzie ekozwoju gminy, F. Piontek (red.), Katowice 1995.

¹¹ Zob. szerzej w: Ch. Görg, U. Brand (Hrsg.), Mythen globalen Umweltmanagements Rio 10 und die Sackgassen nachhaltiger Entwicklung, Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster 2002.

¹² D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, W.W. Behrens, Granice wzrostu, PWE, Warszawa 1993.

Rysunek 1. Najważniejsze wydarzenia mające wpływ na powstanie rozwoju zrównoważonego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: D. Barbian, *Ökonomie und Sustainable Development*, Shaker Verlag, Aachen 2001, s. 12, s. 13- 20.

Ważnym wyznacznikiem może stać się rok 2012, kiedy to ma odbyć się III Konferencja ONZ poświęcona środowisku i rozwojowi. Niewątpliwie istotną rolę powinna odegrać w niej Europa, jako kontynent najbardziej zaawansowany na drodze do zrównoważonego rozwoju¹⁵.

Pojęcie, zasady i cele zrównoważonego rozwoju

Mimo wieloletniej dyskusji pojęcie rozwoju zrównoważonego nie jest do tej pory precyzyjnie zdefiniowane¹⁶. Od początku lat 90. XX wieku ulega ono zmianie pod wpływem nowych wyobrażeń, u których podstawy leży między innymi uwzględnianie ekonomicznych, ekologicznych, socjalnych celów, sposobów obserwacji zjawisk i szerokich możliwości harmonizacji określonych wymiarów, celów. Często przyjmuje się, że jest ono intuicyjnie

¹³ IUCN- International Union for Conservation of Nature and Natural Resources

¹⁴ WCED –World Commission on Environment and Development

¹⁵ W końcowej dekadzie XX wieku podjęto w Europie wiele działań na rzecz kontynuowania wysiłków w realizacji założeń zrównoważonego rozwoju. Są to m. in. Europejska strategia rozwoju regionalnego (European Regional Development Strategy- ERDS), rozwijana szczególnie we Francji i w Niemczech- Zob.: B Winiarski, *Nowa przestrzeń europejska a sprawy polskie*, w: *Problematyka przestrzeni europejskiej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1997; Europejska sieć ekologiczna- EECONET zainicjowana w Holandii w 1992 roku – Zob.: *Strategia wdrożenia krajowej sieci ekologicznej EECONET – Polska*, red. A. Liro, fun. IUCN Poland, Warszawa 1998; M. Carley, Ph. Spapens, *Dzielenie się światem. Zrównoważony sposób życia i globalnie sprawiedliwy dostęp do zasobów naturalnych w XXI wieku*, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2000.

¹⁶ Istota tego pojęcia, wielokrotnie poddawana analizie i rozszerzeniom oraz modyfikowana, jest stale celem rozważań ekonomistów. Oprócz przytaczanych przez autorkę definicji, ujęć ekorozwoju, można spotkać jeszcze inne rozumienie tego pojęcia. B. Piontek w swojej rozprawie doktorskiej pt. „Koncepcja rozwoju zrównoważonego ekologicznie w procesie transformacji w Polsce”, Kraków 2000, zinventaryzowała 43 definicje ekorozwoju. Według H. Spehl’a istnieje od 50 do 163 definicji ekorozwoju Zob.: H. Spehl, *Soziale Innovationen – Schlüssel zur Nachhaltigkeit in Regiovision. Neue Strategien für alte Industrieregionen. Vorträge und Diskussionen auf dem Jahreskongress des Wissenschaftszentrums Nordrhein- Westfalen am 27B 28 Oktober 1994* .(Hrsg.) von F. Lehner, München 1995, s. 276.

oczywiste. Oznacza bowiem rozwój lub wzrost społeczno - gospodarczy uwzględniający wymogi ekologiczne.

Obecnie w literaturze fachowej przyjmuje się trojaki rozumienie ekorozwoju¹⁷:

1. Ekorozwój oznacza ideę społeczno- filozoficzną ukazującą potrzebę zmiany dotychczasowych wartości, które wprawdzie przyczyniły się do szeroko rozumianego rozwoju techniczno- przemysłowego, ale jednocześnie doprowadziły do globalnego kryzysu ekologicznego. W idei ekorozwoju zawiera się harmonizowanie powiązań pomiędzy gospodarczą i pozagospodarczą działalnością człowieka a środowiskiem przyrodniczym oraz kształtowaniem nieantagonistycznych stosunków między różnymi systemami i grupami społecznymi.
2. Ekorozwój jako nowoczesny kierunek rozwoju gospodarki. Duży nacisk położony jest tutaj na wprowadzanie nowych sposobów organizacji i zarządzania zarówno na szczeblu krajowym, jak i na szczeblu poszczególnych jednostek gospodarczych oraz na zastępowanie technologii uciążliwych technologiami „przyjaznymi środowisku”.
3. Ekorozwój jako nowy kierunek badań naukowych korzystający z wiedzy różnych dziedzin, badający wzajemne powiązania, relacje zachodzące pomiędzy społeczeństwem- gospodarką – środowiskiem.

lub bardziej analityczne:

1. Rozwój społeczno- gospodarczy zharmonizowany ze środowiskiem przyrodniczym zarówno lokalnym, jak i szerszym - włączając w to różne ekosystemy oraz zasoby i struktury glebowe, wodne, geologiczne i atmosferyczne oraz ogólnie rozumianą urodę krajobrazu - w celu zachowania ich walorów w możliwie najdłuższych odcinkach czasu¹⁸.
2. Nieustanny, ograniczony rozwój społeczno - gospodarczy z poszanowaniem i wykorzystaniem dóbr przyrody¹⁹.
3. Prowadzenie wszelkiej działalności gospodarczej w harmonii z przyrodą, aby nie spowodować w żywej przyrodzie zmian nieodwracalnych²⁰.

Dokonując przeglądu definicji ekorozwoju wyraźnie widać ich pogrupowanie w trzy ujęcia. Pierwsze, to ujęcie **przyrodnicze**, które ukazuje nadrzędność wartości przyrodniczych w stosunku do działalności gospodarczej i aktywności społecznej. Drugie – **ekonomiczne** - ukazujące potrzebę równoważenia działalności gospodarczej i produktywności ekosystemów. I wreszcie ujęcie **cywilizacyjne**, gdzie równowaga powinna być osiągnięta za pomocą najnowszych osiągnięć naukowych. Stąd też wskazuje się na trzy podstawowe wymiary ekorozwoju: ekologiczny (zachowanie środowiska i jego naturalnych zasobów), ekonomiczny (rozwój gospodarczy, który nie będzie hamowany ale stymulowany przez postęp technologiczny i wzrost efektywności wykorzystania surowców, materiałów i pracy ludzkiej) i społeczny (poprawa warunków życia i bezpieczeństwa wszystkich ludzi)²¹. Należy jednak mieć na uwadze, że zawsze w centrum obserwacji, postrzegania stoi człowiek, stąd też można przyjąć, że ekorozwój jest zorientowany antropocentrycznie, naturalnie środowisko przyrodnicze i problematyka zmniejszenia jego zanieczyszczenia odgrywa w nim

¹⁷ B. Poskrobko, Teoretyczne aspekty ekorozwoju, „Ekonomia i Środowisko” 1997, nr 1(10).

¹⁸ Bojarski W., Koncepcja badań nad zharmonizowanym rozwojem społeczno- gospodarczym z poszanowaniem dóbr przyrody, „Problemy rozwoju społeczno- gospodarczego z poszanowaniem dóbr przyrody”, Biuletyn Komitetu Ochrony Środowiska PAN, Wrocław- Warszawa 1988.

¹⁹ W. Bojarski, Kultura materialna i duchowa a zasady ekorozwoju, „Aura” 1990, nr 6.

²⁰ B. Zaufal, Problematyka i założenia ekorozwoju, w: Ekorozwój szansą przetrwania cywilizacji, Prace Naukowe PKE, t. III, Kraków 1993.

²¹ Szerzej: Wymiary te szczegółowo omawia w swojej pracy T. Grapp w: Nachhaltigkeit und Kooperation, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main- Berlin- Bern- Bruxelles- New York- Oxford- Wien 2001, s. 204- 213.

ważną rolę, ale tylko wówczas, gdy idzie o zapewnienie przeżycia²². Dyskusje toczą się nie tylko nad konkretyzacją pojęcia rozwój zrównoważony, ale również nad dokładnym przetłumaczeniem i nadaniem jednoznacznego wymiaru przymiotnikowi „sustainable”.

Zatem sama koncepcja ekorozwoju oznacza zarówno globalne, systemowe ujmowanie zjawisk gospodarczych, społecznych, przyrodniczych oraz występujące między nimi współzależności; wybór priorytetów rozwojowych przy zastosowaniu kryteriów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych, jak również traktowanie środowiska przyrodniczego jako ograniczonej całości, która podlega ewolucji, częściowym przekształceniom - w znacznej mierze pod wpływem działań człowieka. Podstawą jest tutaj zachowanie kapitału przyrody (kapitału naturalnego²³) na aktualnym lub wyższym poziomie. Bardzo często (w odniesieniu do ekorozwoju) środowisko przyrodnicze traktowane jest jako wielkość, którą jakościowo można porównywać do kapitału wyrażonego w postaci zasobów fizycznych lub finansowych. Gdy zatem zmniejsza się jego wartość, ogranicza się jego funkcje, zmniejsza się również sam kapitał. Możemy mieć wówczas do czynienia z tzw. mocną trwałością (*strong sustainability*), bądź z tzw. słabą trwałością (*weak sustainability*). Mocna trwałość zakłada, iż pomimo rozwoju gospodarczego kapitał naturalny zostaje utrzymany na nie malejącym poziomie, w przypadku zaś słabej trwałości zakłada się możliwość zastępowania (substytucji) kapitału naturalnego kapitałem stworzonym przez człowieka, przy czym suma kapitału naturalnego i stworzonego przez człowieka nie może maleć²⁴.

„Pełne” funkcjonowanie rozwoju zrównoważonego możliwe jest wówczas, gdy zahamowany zostanie wzrost wielkości populacji; gdy nastąpi przekształcenie postępu technologicznego tak, aby nastąpił spadek zużycia zasobów naturalnych *per capita* i wreszcie, gdy zahamowany zostanie proces kreowania sztucznych potrzeb np. przez reklamę. Zmiany form, metod, jak również skali rozwoju gospodarczego oraz wartości i stylów życia społeczeństwa pozwolą na zachowanie trwałości ekologicznej biosfery, różnych jej elementów i procesów.

Wynika z tego, iż podstawowym celem ekorozwoju jest trwałość²⁵, czyli nie pogarszanie stanu środowiska podczas ingerencji w nie, przy jednoczesnym zagwarantowaniu przyrodniczych podstaw funkcjonowania systemów społeczno - gospodarczych. Utrzymanie trwałości dotyczy tutaj zarówno systemów ekonomicznych (od ich trwałości zależy bowiem przetrwanie kultury ludzkiej), jak i ekologicznych (bo one stanowią warunek trwałości systemów ekonomicznych).

W literaturze przedmiotu możemy spotkać się również ze zbiorem celów rozwoju zrównoważonego. I tak T. Borys dzieli je na społeczne cele nadrzędne (dobrobyt, sprawiedliwość, bezpieczeństwo), cele o charakterze idealizacyjnym (utrzymanie funkcji ekologicznych środowiska przyrodniczego), cele empiryczne (stały zasób kapitału naturalnego). Z kolei innego ujęcia celów rozwoju zrównoważonego dokonał S.

²² D. Barbian, *Ökonomie und Sustainable Development*, Shaker Verlag, Aachen 2001, s. 7.

²³ Pojęcie kapitału naturalnego nie jest jednoznacznie zdefiniowane w literaturze przedmiotu. W ekonomii klasycznej i neoklasycznej jest on utożsamiany z zasobami naturalnymi, podczas gdy przez ekonomię ekologiczną rozumiany jest także jako zasoby naturalne odnawialne i nieodnawialne (z naciskiem na odnawialne). Jako narzędzie oceny przedsięwzięć chroniących elementy kapitału naturalnego ma służyć koncepcja SMS (safe minimum standard). W literaturze problem ten poruszają m. in.: M. Farmer, A. Randall, *The Rationality of a Safe Minimum Standard*, *Land Economics* 74, 1998, nr 3. Stałość kapitału ujmowana jest również w literaturze jako warunek sprawiedliwości międzygeneracyjnej. Por.: D. Pearce E. Barbier, A. Markandya, *Sustainable Development, Economics and the Environment in the Third World*, Aldershot 1990.

²⁴ Szeroko problem słabego i mocnego ekorozwoju porusza R. Steurer, *Paradigmen der Nachhaltigkeit*, „Zeitschrift für Umweltpolitik & Umweltrecht“ 2001, Nr 4, s. 537- 560.

²⁵ Trwałość wymusza taki sposób gospodarowania, który pozwala na zachowanie naturalnych podstaw egzystencjalnych przyszłych pokoleń. Zob.: F. Söllner, *Die Ökologische Ökonomie- ein neuer Ansatz zur Lösung der Umweltpolitik*, „Wirtschaftsdienst”, 1997, nr 7.

Kozłowski²⁶. Wymienia on środowisko bezpieczne dla zdrowia ludzkiego, zachowanie równowagi ekologicznej w podstawowych ekosystemach, stworzenie niezbędnych warunków odnowy biologicznych sił człowieka, możliwość dalszego rozwoju gospodarczego. Jeszcze inaczej ujęte są cele ekorozwoju według F. Capry (długotrwałe wykorzystanie odnawialnych zasobów naturalnych, efektywna eksploatacja nieodnawialnych źródeł energii, utrzymanie stabilności procesów ekologicznych i ekosystemów, ochrona różnorodności genetycznej oraz ogólna ochrona przyrody, zachowanie i polepszenie stanu zdrowia ludzi, bezpieczeństwa pracy i dobrobytu)²⁷.

Istotę rozwoju zrównoważonego stanowi więc dynamiczny rozwój gospodarki i społeczeństwa, który nie doprowadzi do zmian w środowisku (jego naruszenia) tam gdzie jego stan jest dobry, bądź gdy stan środowiska jest zły (obszary zdegradowane) pozwoli na rozwój gospodarki, społeczeństwa i doprowadzi do poprawy stanu środowiska. Takie ujęcie ekorozwoju pozwala na utożsamianie go z procesem a nie stanem. Podlega on ciągłym przemianom, ewolucji w różnych swoich aspektach. Dostosowuje się elastycznie do zmian, pojawiających się nowych potrzeb. Dlatego też niezmiernie ważnym aspektem jest ustalenie i przyjęcie strategii pozwalającej na jego wdrożenie, realizacją i kontrolę przebiegu.

Główne zasady polityki rozwoju zrównoważonego odnoszą się do trzech podstawowych relacji: środowisko - gospodarka, społeczeństwo - gospodarka, społeczeństwo - środowisko, dotyczących zarówno poszczególnych jednostek w kraju (ujmując różne szczeble zarządzania) oraz relacji międzynarodowych. Zostały one sformułowane w czasie II Konferencji ONZ „Środowisko i rozwój” (27 zasad) i ujęte w powstałych wówczas dokumentach. Jako najważniejsze uznać należy²⁸:

- w centrum zainteresowania rozwoju zrównoważonego są ludzie, którzy mają prawo do twórczego, zdrowego życia przebiegającego w harmonii z przyrodą,
- potrzeby rozwojowe i środowiskowe obecnych i przyszłych pokoleń muszą zostać sprawiedliwie uwzględnione,
- ochrona środowiska winna być rozpatrywana, ujmowana jako nierozzerwalna część procesów rozwojowych, aby można było osiągnąć rozwój zrównoważony,
- ograniczać, eliminować modele produkcji i konsumpcji, które przyczyniałyby się do zakłócania trwałego rozwoju,
- dążyć do wyeliminowania ubóstwa i zapobiegać jego powstawaniu.

Praktyczna realizacja zasad rozwoju zrównoważonego

Czas pokazał, że zasady trwałego rozwoju, a także sama jego istota jest różnie rozumiana. Kraje rozwijające się (biedne) ekorozwój kojarzą najczęściej z rozwojem wyrażanym we wskaźnikach przyrostu konsumpcji, podczas gdy dla krajów wysoko rozwiniętych (bogatych) termin ten ściśle związany jest z ochroną środowiska, racjonalną gospodarką zasobami, zmianą dotychczasowego modelu konsumpcji.

Praktyczne wdrażanie zasad rozwoju zrównoważonego uwarunkowane jest następującymi czynnikami²⁹:

- świadomością ekologiczną społeczeństwa i jego gotowości do udziału w procesie ekorozwoju,
- równowagą wzajemnej relacji: gospodarka – środowisko - społeczeństwo oraz podejmowanie decyzji o rozwoju organizacji, społeczeństwa, jego edukacji itp.,

²⁶ Por.: S. Kozłowski, Ekorozwój. Koncepcja rozwoju, „Człowiek i Światopogląd” 1985, nr 5.

²⁷ Wskaźniki ekorozwoju, red. T. Borys, Wyd. Ekonomia i środowisko, Białystok 1999, s. 78- 79.

²⁸ Por.: B. Poskrobko, Zarządzanie środowiskiem, PWE, Warszawa 1998, s.124-125.

²⁹ Polski Region Bałtycki w europejskiej strategii ekorozwoju. T. I: Uwarunkowania, Gdańsk1993.

przypisując im odpowiednią wagę,

- powiązaniem naturalnymi między ekosystemami a populacją ludzką wraz z możliwością wpływu na nie i ich kształtowania,
- ekologizacją uzależnionych od środowiska procesów gospodarczych,
- zapewnieniem ekologiczno - ekonomicznej efektywności użytkowania zasobów przyrody (zarządzanie środowiskowe),
- analizą skutków powstałych w środowisku w wyniku prowadzonej działalności gospodarczej i zapobieganie tym, które są negatywne.

Aby ekorozwój był odpowiednio wdrażany należy zwrócić szczególną uwagę na zagadnienia, które dotyczą:

1. powodów nierealności dobrowolnej rezygnacji z nadmiernej konsumpcji w krajach uprzemysłowionych; dotyczy to głównie zmiany struktury konsumpcji (wiadomo, iż coraz większe znaczenie ma budowanie takiej konstrukcji gospodarki, która w jak najmniejszym stopniu przyczynia się do zanieczyszczenia środowiska),
2. trendów w konsumpcji zasobów przyrodniczych przypadających na jednostkę uzyskiwanego wyniku; należy odnieść się tutaj do:
 - poprawy efektywności ekonomicznej (nakład przypadający na jednostkę wyniku),
 - substytucji dającej możliwość odchodzenia od rzadkich zasobów środowiska (bardzo pomocne są przy tym instrumenty polityki ekologicznej szczególnie wówczas, gdy koszty środowiskowe nie zostały na rynku uwzględnione),
3. tendencji zmniejszania się w miarę upływu czasu ilości emisji, należy więc wdrażać nowe technologie „przyjazne” środowisku lub często wystarczy zastosować znane już rozwiązania techniczne³⁰.

Nie można jednak odnieść się do skuteczności wdrażania, realizacji zasad rozwoju zrównoważonego bez odpowiednio do tego skonstruowanych wskaźników i determinant. Są one niezbędne do kontroli i sterowania procesami środowiskowymi oraz powiązania zmian w czasie, w którym ma miejsce analiza i ocena rozwoju społeczno - gospodarczego. Wskaźniki takie zostały sformułowane między innymi przez OECD i Departament do Spraw Koordynacji Polityki i Trwałego Rozwoju przy ONZ, pomimo to Komisja ds. Trwałego Rozwoju ONZ (UNCSD) przyjęła program prac nad stworzeniem systemu wskaźników ekorozwoju, w skład którego ma wchodzić 130 wskaźników zorganizowanych według schematu: Przyczyna – Stan - Reakcja³¹. W literaturze spotyka się dwie formy budowania wskaźników: wykorzystując koncepcję „czystej oszczędności” D. Pearce’a lub koncepcję według której zbudowane są wskaźniki OECD³².

W państwach wysokorozwiniętych widać, że pomimo niewątpliwych sukcesów w zakresie ekologizacji przemysłu w skali gospodarek narodowych podejmowane decyzje, zastosowane narzędzia regulacyjne, czy programy restrukturyzacyjne nie stymulują wdrażania rozwoju zrównoważonego w ujęciu definicyjnym. Potwierdza to praktyka społeczno - gospodarcza udokumentowana badaniami empirycznymi oraz raportami Europejskiej Agencji Ochrony Środowiska z 1995 i 1998 roku³³. Można przyjąć, że rozwój zrównoważony wymaga zasadniczych zmian w sferze funkcjonowania i rozwoju sektora przemysłowego, jak też zmian w całym systemie funkcjonowania społeczeństwa przemysłowego.

³⁰ Wskaźniki ekorozwoju, T. Borys (red.), Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999, s.143- 144.

³¹ Zob.: R. Bleischwitz, Ressourcenproduktivität Innovationen für Umwelt und Beschäftigung, Verlag Springer, Berlin Heidelberg 1998, s. 29- 31.

³² V. Radke poddaje je ocenie przydatności i realności w: Indikatoren der Nachhaltigkeit- Bedingungen der empirischen Messung des Konzepts w: M. Held, H. G. Nutzinger (Hg.), Nachhaltiges Naturkapital. Ökonomik und zukunftsfähige Entwicklung, Verlag Campus, Frankfurt/ New York 2001.

³³ European Environment Agency, Edited by D. Stanners and P. Bourdeau, Copenhagen 1994, s. 27- 56 za: R. Paczulski, Prawo ochrony środowiska Unii Europejskiej w zarysie, TNOiK, Toruń 1999, s.100.

Przejście od obecnych procesów wzrostu do rozwoju zrównoważonego wymaga przede wszystkim prowadzenia wielostronnej, konsekwentnej i długofalowej polityki gospodarczej i środowiskowej. Z dotychczasowego przeglądu zagadnień można wyprowadzić następujące kierunki tej polityki:

1. zmiana charakteru wzrostu gospodarczego, uczynienie go przyjaznym środowisku,
2. ochrona zasobów nieodnawialnych i pomnażanie zasobów odnawialnych,
3. preferencje dla czystych technologii i technologii chroniących środowisko,
4. polityka demograficzna zróżnicowana w zależności od sytuacji regionów w celu złagodzenia antropopresji na środowisko,
5. zaspokojenie podstawowych potrzeb ludzkich i akcentowanie potrzeb wyższego rzędu w stylu życia i aspiracjach społeczeństwa.

Realizacja koncepcji rozwoju zrównoważonego na poziomie przedsiębiorstwa

Koncepcja rozwoju zrównoważonego rozpatrywana jest najczęściej w skali makroekonomicznej, jednak jej realizacja wymaga przede wszystkim prośrodowiskowej orientacji zarządzania przedsiębiorstwem. To właśnie przedsiębiorstwa wywierają bezpośredni wpływ na komponenty środowiska i wykorzystują jego zasoby. Rozpatrywanie koncepcji zrównoważonego rozwoju na poziomie przedsiębiorstwa oznaczać powinno obniżenie materiałochłonności, energochłonności produkcji, podnoszenie produktywności wykorzystania środowiska oraz redukcję poziomu zanieczyszczeń przy równoczesnym osiąganiu celów ekonomicznych, jak i społecznych. Wiąże się to zatem z efektywnym wykorzystaniem zasobów naturalnych i ochroną środowiska. Przedsiębiorstwa zauważyły, że ich wizerunek, powodzenie na rynku zaczęło zależeć od podejmowanych przez nie skutecznych działań proekologicznych, otwartości na rozwój. Zaczęły one więc dobrowolnie podejmować wprowadzanie różnego rodzaju działań proekologicznych, zasad (np. zasady Valdez³⁴), które stanowią rodzaj ich „wewnętrznej potrzeby” (jest to również dla nich ekonomicznie korzystne), świadczą również o spełnianiu wymogów środowiskowych przez przedsiębiorstwa je posiadające. Dobrowolne zobowiązania przedsiębiorstw w zakresie ochrony środowiska zostały przyjęte w Unii Europejskiej jako instrument ekologiczny, stanowiący istotny element strategii rozwoju przedsiębiorstwa sprzyjający prośrodowiskowej orientacji zarządzania i wspierający efektywniejsze (bo przyszłościowe) rozwiązania. Zachowanie takie wynika również ze swoistego rodzaju odpowiedzi przemysłu na koncepcję trwałego rozwoju, którym stało się pojawienie ogólnie ujętego ekozarządzania czyli zarządzania proekologicznego³⁵.

Z punktu widzenia zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie największe znaczenia ma ta zasada zrównoważonego rozwoju, która dotyczy zapobiegania powstawaniu zanieczyszczeń i innych obciążeń środowiska w czasie każdej działalności i na każdym etapie procesów wytwórczych z uszeregowaniem ważności podejmowanych czynności. Odnosi się ona do:

- unikania tworzenia zanieczyszczeń w procesach technologicznych,
- stosowania recyklingu,
- instalowania urządzeń ochronnych wychwytyjących i neutralizujących zanieczyszczenia.

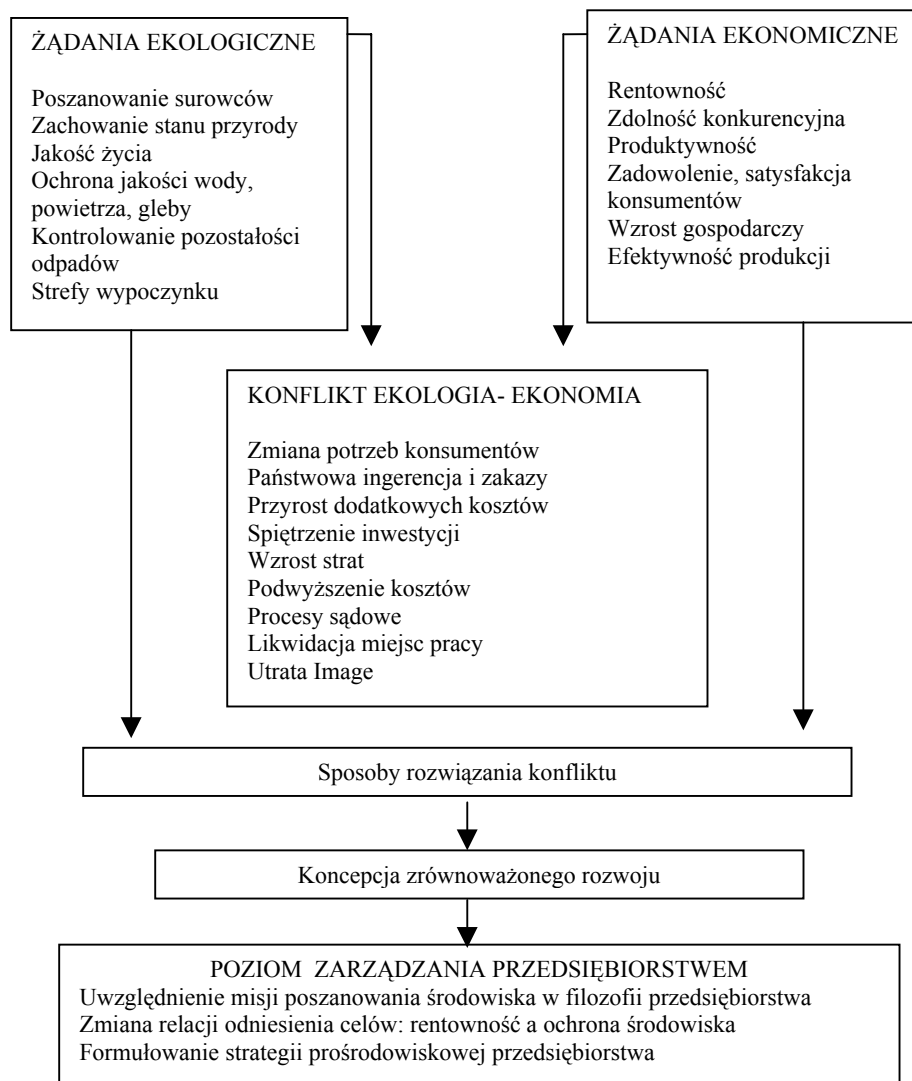
³⁴ Szerzej w: G. Winter, Przewodnik środowiskowego zarządzania przedsiębiorstwem. Czysty zysk, Wyd. Artystyczne i Reklamowe S. Kowalski i S-ka, Warszawa 1998, s. 171-174.

³⁵ Większość inicjatyw sektora gospodarczego na rzecz środowiska ma również swoje źródło w Agendzie 21. Do najważniejszych zaleceń tego dokumentu zalicza się tworzenie i wprowadzanie systemów zarządzania środowiskiem. Agenda 21 definiuje również pojęcie Strategii Czystszej Produkcji jako punktu wyjścia dla przedsiębiorstw do wprowadzania tych systemów.

Zasada ta stanowi podstawę norm PN ISO 14000 System Zarządzania Środowiskowego (1996 r.) oraz Schematu przeglądów i zarządzania środowiskiem (Eco- Management and Audit Scheme – EMAS) przyjętego przez Unię Europejską (1993 r.)

Przeniesienie koncepcji zrównoważonego rozwoju na poziom mikroekonomiczny przedstawia rysunek 2.

Ukierunkowanie prośrodowiskowe zarządzania w przedsiębiorstwie prowadzi do wzrostu efektywności przedsiębiorstwa, co przejawia się głównie w ograniczeniu kosztów, redukcji zanieczyszczeń w wyniku samoregulacji, która zapewnia elastyczność i większą skuteczność w wypełnianiu środowiskowych wymagań; zdobyciu przewagi konkurencyjnej; możliwości uzyskania pomocy rządowej dla przedsiębiorstw podejmujących inicjatywy środowiskowe³⁶.

Rysunek 2. Transformacja koncepcji zrównoważonego rozwoju do poziomu przedsiębiorstwa
Źródło: J. Adamczyk, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Kraków 2001, s. 31.

³⁶ Zob. szerzej w: T. Dyllick, Wettbewerbsvorteile mit ökologisch bewussten Strategien, w: *Verkauf & Management Kommunikation* 19., Jg. 1991, Nr. 10.

Zakończenie

Koncepcja rozwoju zrównoważonego opiera się na założeniu, iż istnieje rozwiązanie kompromisowe między dalszym rozwojem ekonomicznym a zachowaniem środowiska w jak najlepszym stanie. Szczególną uwagę przypisuje ona istnieniu współzależności rozwoju ekonomicznego społeczeństwa i jakości środowiska. Daje ona światu możliwość zachowania istniejących walorów środowiskowych, w znacznym stopniu ma wpływ na ograniczenie zanieczyszczenia, degradacji środowiska przyrodniczego, które w wieku XX zostało przez człowieka bardzo „naruszone”. Jej realizacja z jednej strony jest wymogiem czasu, z drugiej zaś świadczy o naszej odpowiedzialności za przyszłe pokolenia. To, czy będzie następowała realizacja koncepcji ekorozwoju zależy przede wszystkim od wprowadzania w życie jej zasad przez poszczególne jednostki (przedsiębiorstwa, społeczności lokalne), gdyż zrozumienie idei rozwoju zrównoważonego „u podstaw” warunkuje możliwość jej realizacji na arenie międzynarodowej.